Research Letter of Political Science
Summer 2024, Volume XIX, Number 3, pp.51-84

Research Paper

Pahlavi Discourse and Idealistic Leaders in Contemporary Iranian Political Culture (Case study: Amirkabir and Mossadegh)

*Rozhan Hesam Ghazi[1] Mohammad Nezhad Iran[2]

1. Assistant Professor, Department of Political Science, Robat Karim Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Ph.D., Islamic Azad University, Science and Research Unit, Tehran, Iran

DOI: https://doi.org/10.22034/ipsa.2024.518
Receive Date: 31 July 2024
Revise Date: 17 October 2024
Accept Date: 18 October 2024

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Extended Abstract

Introduction

Pahlavi discourse, due to its emergence around the formation of concepts such as: giving, honesty, religious faith, chivalry, deception and lies, courage, avoidance of greed, patriotism, caused that in the formation of such a discourse, Shahnameh warriors entered the domain as mythological symbols. Politics, on the other hand, in the structure of Iran's political culture, we are witnessing the emergence of political superhumans in the form of political leaders who have created the role of national heroes in the field of politics, which have caused the formation of a mythical attitude towards political leaders who can be named as Amir Kabir and Dr. Mosadegh. Therefore, the innovation of the present article is in dealing with the position of Pahlavi discourse in Iranian political culture and the charismaticization of political leaders and the lack of criticism and the unbearable criticism of political leaders, and the separation of the political arena from the civil society arena, which turns itself into a vicious circle. It is in achieving political development.

The main question of the current research is, what effect has the domination of Pahlavi discourse on the political culture of Iranians had on their political action in the contemporary history of Iran? The main hypothesis is that the dominance of the Pahlavi discourse around the central sign of the battle with the devil (political tyranny, corruption and foreign influence) has led to the transformation of popular politicians and leaders such as Amir Kabir and Mossadegh into idealistic heroes and their mythological praise in contemporary history, and the reproduction of the personality cult. It has become based on the savior-centered political culture of contemporary Iran.

This political heroization and the popularity of idealistic leaders can be better investigated and recognized with a discourse approach and relying on the mythological roots and cultural capitals of Iranian society. Undoubtedly, the Pahlavi discourse as a dominant discourse in the political culture of Iranians in the face of idealistic leaders has played an important role in the formation and growth of the heroic political culture in the political attitude of Iranians. Of course, the bold performance and political honesty of idealistic leaders as accepted moral values in this discourse have not been unaffected in its spread.

Methodology

The main goal of discourse analysis is to investigate and understand the structural relations of

* Corresponding Author:
Rozhan Hesam Ghazi, Ph.D.
E-mail: rhesam189@gmail.com

power, authority, discrimination and control that can be seen in the linguistic and semantic system. Discourse is a tool that can create relationships and is associated with how it works. The purpose of discourse analysis is to construct and demonstrate this mechanism of power and language. (Blommaert, 2005:24-25) In this approach, while paying attention to appropriate power relations and institutions, by expanding the concept of political matter in all the relations governing modern life, the hidden power in individual and social political relations is considered. . In political science studies, special attention is paid to political discourses for political analysis.

Laclau and Mouffe are among the most important thinkers who used the discourse approach in a coherent way in the analysis of political phenomena. In the book "Hegemony and Socialist Strategy", they presented a constructionist account of "discourse". Relying on the later works of Wittgenstein, they argued that social institutions become meaningful only through linguistic and non-linguistic discursive expression. (Laclau & Mouffe, 2001:108) According to their point of view, the meaning of something is never given in advance, but is created in a process and through social actions. In a later summary of his view, Laclau claims that there is support for this broad notion of discourse in Saussure. What he means by discourse is not something that is basically limited to the fields of speech and writing, but any set of elements in which relationships play a constructive role; Therefore, "relationship" and "objectivity" are synonymous. (Laclau, 2005:68)

The central sign of any discourse is the sign around which other signifiers gather, and the center of gravity of all signifiers is within a discourse; And it has a direct relationship with the empty signifier or the absent matter, which is the representation of the ideal and desirable situation that discourses try to present in the best possible way. Empty signifiers play an important role in the formation of new discourses. The articulation of new political discourses is formed around the empty signifier in the unsettled discourse; Therefore, the blank slab sits in the place of the central slab. Absence and emptiness is the characteristic of the central signifier and is the condition for its success in becoming a hegemonic discourse (Laclau, 1996:37).

Diagram number 1-Conceptual model of research

Results and Discussion

Pahlavi discourse around the central sign of the battle with the devil, which manifested as the struggle of political tyranny and the lawless power of the king, internal corruption and the influence of foreigners, especially the colonial powers (England and Russia), has had a significant impact on the political culture of contemporary Iran. The emergence of savior and heroic leaders is the most important consequence of this discourse, in which figures such as Amir Kabir and Mossadegh, despite the political defeat (ousting and murder of Amir Kabir and the coup against Mossadegh), still have special respect and value for Iranians. Hero worship is one of the cultural characteristics institutionalized in the patrimonial political system. The hereditary nature of power in these systems usually makes it impossible to form political institutions independent of political leaders, and for this reason, those who bravely try to reform political affairs independently of the will of autocratic rulers can be considered as popular heroes by the masses of people. become Mossadegh and Amir Kabir can be seen as examples of such politicians. In this whole of political systems, government leaders, elites and those who have special leadership qualities are depicted as heroes, holy personalities, people who are the source of all charity and their grace leads to the creation of favor for others. Here, we have briefly examined two historical examples in this regard and how to reproduce the culture of hero worship in Iran's political culture.

Therefore, we see that due to the accessibility of such a discourse in the suffocating and repressive atmosphere of Iran at that time, the conditions for the emergence of concepts such as giving, honesty, religious faith, chivalry, avoiding deception and lies, courage, avoiding greed, patriotism" Around the central symbol of the fight against the devil in the image of a national myth named Amir Kabir, it has been manifested and reproduced, and new features such as political trust in the leader, saving power and truthfulness of speech as the main characteristics of the political leader in the field of power will be led.

Examining Mossadegh's political record during the prime ministership within the framework of the Pahlavi discourse and focusing on the central signifier of this discourse, i.e. confronting the devil as a symbol of corruption in the three components of the fight against tyranny, the fight against corruption, and the fight against the influence of foreigners, it has been observed that the floating signifiers of this discourse revolve around these three The components are formulated. His performance is formulated in line with these three components, and on this basis, his performance can be analyzed, and the root of Mossadegh becoming a national hero of Iranians can be seen in this matter. Limiting the political power of the Shah within the framework of the constitutional constitution was the most important goal that Mossadegh had taken into consideration in the fight against political tyranny.

Undoubtedly, the military coup and the removal of Mossadegh was tragic in immortalizing his face as a patriotic and freedom-loving hero who was overthrown by the conspiracy of foreign colonialism and domestic tyranny. It remained forever in the historical memory of Iranians. Maybe if his government didn't fall and his time was passed during the natural process. With a realistic assessment of his political record and the performance of his government, people would forget him or even his popularity would decrease over time. This fate can also be asked about Amir Kabir because his tragic murder was very effective in making him a national hero in the minds of Iranians.

Conclusion

Considering that the stages of its emergence were formed in line with the formation of floating signifiers such as giving, honesty, religious faith, chivalry, avoiding deception and lies, courage, avoiding greed, patriotism, and this has caused such a discourse to revolve around the central signifier of fighting the devil in The figure of the superhuman is formed as a myth and enters the field of politics in the form of a hero from the Shahnameh, in which he reproduced the three special tasks of political trust in the leader, the power of salvation and the truthfulness

of speech. This discourse has sanctified power and given it a moral, patriarchal and epic base and has become the basis for legitimizing a certain form of political leadership and delegitimizing other forms of political power. This discourse has been moralistic on the one hand and religious on the other hand, which has redefined these two concepts in line with Iranian nationalism, and as a result, it has become the hegemonic discourse in the field of Iran's political arena.

It is possible to analyze the popularity of idealistic leaders such as Amir Kabir and Mosaddeq based on Pahlavi discourse based on three main indicators in their political behavior. These three indicators are the fight against tyranny, which the performance of Amir Kabir in the form of limiting the political power of the Shah, the establishment of Dar al-Funun and the training of new scientific and military elites, and the publication of the newspaper "Vaqayy al-Tamahiyeh" in order to promote public awareness, and for Mossadegh, it was manifested as limiting the political power of the Shah within the framework of the law. The basic constitutional, strengthening civil society and opening up the political space and holding the post of the Ministry of War and turning it into the Ministry of National Defense can be seen. Finally, it should be acknowledged that the origin of this myth-making is based on specific social and political conditions that led to the formation of such leaders due to the need to confront tyranny and the political and economic reforms required by the political structure of that period.

Keywords: Discourse of Pahlavi, Idealistic Leaders, Political Culture, Amirkabir, Mossadegh.

References

Abrahamian, Yervand (1998). *Iran between two revolutions*, translated by Ahmad Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fatahi, Tehran: Ney Publishing. (In Persian)

Abrahamian, Yervand (2013). *Coup*, translated by Mohammad Ebrahim Fatahi, Tehran: Ni. (In Persian)

Adimit, Fereydoun (1969). Amirkabir and Iran, Tehran: Khwarazmi. (In Persian)

Al-Muti, Mustafa (1990). Iran in the Pahlavi era, vol.6, London: Pekka. (In Persian)

Amanat, Abbas (1991). "The Downfall of Mirza Taqi Khan Amir Kabir and the Problem of Ministerial Authority in Qajar Iran". *International Journal of Middle East Studies*. 23 (4): 577–599. (In Persian)

Amanat, Abbas (2004). *Qiblah Alam: Naser al-Din Shah Qajar and the Kingdom of Iran* (1247-1313), translated by Hossein Kamshad, Tehran: Karnameh. (In Persian)

Amanat, Abbas (2019). *Iran : a modern history*. New Haven.

Amin al-Dawlah, Mirza Ali Khan (1962). p*olitical memoirs of Amin al-Dawlah, by Hafiz Farman Farmayan*, Tehran: University of Tehran. (In Persian)

Azimi, Fakhreddin (1993). *Crisis of democracy in Iran: 1320 to 1332*, translated by Abdolreza Hoshang Mahdavi, and Bijan Nowzari, Tehran: Alborz. (In Persian)

Bagheri Sharifabadi. Mehdi Hassan, *political wisdom in Ferdowsi's Shahnameh*, Tehran Azad University of Science and Research, doctoral thesis, 2009-2008(In Persian)

Bahrami, Vahid (2022). *Political Thought in Ferdowsi's Shahnameh*, Tehran: Qaseida Sera(In Persian)

Bayani, Khanbaba (1996). *Fifty Years of Iran's History in the Nasrid Period*, Volume 3, Tehran: Nash Alam. (In Persian)

Bill, Jamiz and Lewis, William Roger (1993). *Mossadegh, Naft, Iranian nationalism*, translated by Abdolreza Hoshang Mahdavi and Kaveh Bayat, Tehran: Giftar. (In Persian)

Blommaert, Jan (2005). *Discourse: A Critical Introduction*, Cambridge and NewYork: Cambridge University Press.

Bozormehr, Jalil (1984). *Mossadegh in the military court*, Tehran: History of Iran. (In Persian)

Dolatabadi, Yahya (1983). *Hayat Yahya*, Tehran: Attar and Ferdowsi Publications. (In Persian)

Fairclough, Norman (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.

Ferdowsi, Abulqasem (2007). *Shahnameh, first book*, based on the Moscow edition, Tehran: Hermes. (In Persian)

Foran, Jan (1998). *Fragile Resistance: The History of Iran's Social Developments*: From 1500 AD according to 879 AD to the Revolution, translated by Ahmad Tadin, Tehran: Rasa. (In Persian)

Hansen, Lene (2006). *Security as Practice Discourse Analysis and the Bosnian War*, New York: Routledge.

Hassanzadeh, Ismail; Tagvi, Hedah (2019). *Pahlavi Culture in Iranian History* (Collection of Papers of the National Conference), Tehran: Andisheh Negaristan. (In Persian)

Hinels. Jan (2011). *Understanding the Mythology of Iran*, translated by Jhaleh Amoozgar and Ahmad Tafzali, Tehran: Cheshme. (In Persian)

Hoshang Mahdavi, Abdolreza (2011). *History of Iran's Foreign Relations*, Tehran: Amir Kabir. (In Persian)

Iqbal Ashtiani, Abbas (1961). *Mirzataghi Khan Amirkabir*, Tehran: University of Tehran. (In Persian)

Ivory, Peter (1994). *Contemporary History of Iran from the Establishment to the Extinction of the Qajar Dynasty*, translated by Mohammad Rafiei Mehrabadi,

Tehran: Atai Publications. (In Persian)

Jacobs, Matthew (2011). *Imagining the Middle East: The Building of an American Foreign Policy*, 1918-1967, University of North Carolina Press.

Kasari, Nilofar (2000). *Influential women in the Pahlavi family*, Tehran: Namek Publishing. (In Persian)

Katouzian, Mohammad Ali (1989). *Iran's Political Economy*, translated by Mohammad Reza Nafisi and Kambiz Azizi, Tehran: PA(In Persian)

Katouzian, Mohammad Ali (1992). *Mossadegh and the Battle of Power*, translated by Ahmad Tedin, Tehran: Rasa. (In Persian)

Katum, Richard (1992). *Nationalism in Iran, translated by Ahmad Tedin*, Tehran: Kavir. (In Persian)

Kezazi, Mirjalaluddin (2001). *Maze'i Raz (Question in Shahnameh)*, Tehran: Center. (In Persian)

Laclau, Erneso (1994). *The Making of Political Identities*, London: verso.

Laclau, Erneso (1996). *Emancipation* (s), London: Verso.

Laclau, Erneso & Mouffe, Chantal (2001). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso Books.

Laclau, Ernesto (1990). *New Reflections on the Revolution of our Time*, London: verso.

Laclau, Ernesto (1993). *Power and representation*. In M. Poster (ed). Politics, Theory and Contemporary culture. New York: Columbia University Press.

Laclau, Ernesto (2005). *On Populist Reason. Phronesis*. London: Verso Books.

Larsen, Henrik (1997). *Foreign Policy and Discourse Analysis Franse and Birtain and Europe*, New York: Routledge.

Makki, Hossein (1985). *Dr. Mossadegh's historical speeches in the fifth and sixth periods of Taqniniyeh*, Tehran: Scientific Publications. (In Persian)

Makki, Hossein (1994). *The life of Mirza Taqi Khan Amirkabir*, Tehran: Payam Printing House. (In Persian)

Mohit Tabatabai, Mohammad (1987). *Analytical History of Iranian Press*, Tehran: Ba'ath. (In Persian)

Mohit Tabatabai, Muhammad and others (1987). *Baha'i as it is*, Tehran: Jam Jam Institute. (In Persian)

Mossadegh, Mohammad (1996). *Memoirs and writings of Dr. Mohammad Mosadegh, compiled by Iraj Afshar*, Tehran: Scientific. (In Persian)

Navaei, Abdul Hossein (2006). *Mahd Alia according to the documents*, Tehran:

Asatir. (In Persian)

Omidsalar, Mahmoud (2019). *Butiqa and Politics in the Shahnameh*, translated by Farhad Aslani, Masoumeh Portaqi, Tehran: Mahmoud Afshar Endowment Foundation in collaboration with Sokhon Publishing House. (In Persian)

Parham, Baqir (1994). *Political wisdom in Iran, with the perspective of Ferdowsi*, the foundations of criticism of political wisdom in Iran, Tehran: Merkaz. (In Persian)

Parveen, Naseruddin (1998). *Journalism history of Iranians and other Persian writers*, Vol. 1, Tehran: University Publishing Center. (In Persian)

Rashid the student. Mohammad Taghi (2016). *Zadasperm Blows*, Tehran: Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies. (In Persian)

Seyedabadi, Ali Asghar (2024). *From the historical Mossadegh to the mythical Mossadegh*, Tehran: Agar Publications. (In Persian)

Smith, Anna Marie (1998). *Laclau and Mouffe The radical democratic imaginary*, London and New York:Routledge.

Tafzali, Ahmad (2006). *Menui Khord*, 4th edition, Tehran: Tos. (In Persian)

Yaghmai, Iqbal (1997). *Dar al-Funun school*, Tehran: Serva. (In Persian)

Yemgani, Parsa (1978). *Mossadegh's career*, Tehran: Rowaq. (In Persian)

Zeno, R. C. (2004). *Zarvan or the mystery of Zoroastrianism*, translated by Timur Qadri, Tehran: Amir Kabir. (In Persian)

پژوهشنامه علوم سیاسی
بهار ۱۴۰۳، دورهٔ ۱۹، شماره ۲، پیاپی ۷۴، صص ۸۴-۵۱

گفتمان پهلوانی و رهبران آرمانی در فرهنگ سیاسی ایران معاصر (مطالعه موردی امیرکبیر و مصدق)

*روژان حسام قاضی[۱] محمد نژادایران[۲]

۱. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد رباط کریم، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. دکتری تخصصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult7?ItemID=4775996567/8%

https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735790.1403.19.3.2.0

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۷

نوع مقاله: پژوهشی

هدف پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل گفتمان پهلوانی در فرهنگ سیاسی ایرانی، به‌عنوان عاملی مهم در گرایش به قهرمان‌پروری و منجی‌گرایی سیاسی در تاریخ معاصر ایران است. در این پژوهش، تلاش شده است پدیدهٔ یادشده به روش گفتمانی و مطالعهٔ موردی، تجزیه‌وتحلیل شود. دراین‌راستا، پرسش اصلی پژوهش این است که «سیطرهٔ گفتمان پهلوانی بر فرهنگ سیاسی ایرانیان چه تأثیری بر کنش سیاسی آنان در تاریخ معاصر ایران داشته است؟» در پاسخ به این پرسش، فرضیهٔ مقاله این است که «سیطرهٔ گفتمان پهلوانی حول دال مرکزی نبرد با اهریمن (استبداد سیاسی، فساد، و نفوذ بیگانگان) سبب تبدیل سیاستمداران و رهبران محبوبی مانند امیرکبیر و مصدق به قهرمان آرمانی و ستایش اسطوره‌ای آن‌ها در تاریخ معاصر شده است»؛ بنابراین، تأثیر گفتمان پهلوانی بر گسترش روحیهٔ قهرمان‌پروری و ارائهٔ تصویر اسطوره‌ای از رهبران سیاسی، سبب بازتولید کیش شخصیت مبتنی‌بر ناجی‌محوری در فرهنگ سیاسی ایران معاصر شده است. برپایهٔ یافته‌های پژوهش حاضر، گفتمان پهلوانی و سیطرهٔ آن بر فرهنگ سیاسی ایرانی، ضمن ارائهٔ یک نگاه آرمان‌گرایانه به کنشگران و رهبران سیاسی، سبب تبدیل آن‌ها به قهرمانان ملی شده و نقدوتحلیل بی‌طرفانهٔ عملکردشان را در راستای شناخت بهتر تحولات سیاسی و تاریخی، ناممکن کرده است.

واژگان کلیدی:
گفتمان پهلوانی، رهبران آرمانی، فرهنگ سیاسی، امیرکبیر، مصدق

* نویسنده مسئول:
روژان حسام قاضی
پست الکترونیک: rhesam189@gmail.com

مقدمه

بررسی فرهنگ سیاسی ایرانیان، بیانگر ماهیت حماسی و ریشه‌های اساطیری این فرهنگ، به‌عنوان بستر اصلی رفتار سیاسی بوده و قهرمان‌سازی‌های سیاسی و ظهور رهبران سیاسی آرمانی در قالب ابرانسان‌های اخلاقی و سیاسی در تاریخ معاصر ایران، به‌خوبی گویای این واقعیت است. این رهبران، همواره در ذهن مردم ایران، الگوهایی از قهرمانان اخلاقی و نماد وطن‌پرستی و شجاعت بوده‌اند. پیامد ویژگی یادشده در فرهنگ سیاسی ایرانی، نوعی کیش شخصیت افراطی و منجی‌باوری سیاسی بوده است که بدون تحلیل آن نمی‌توان درک درستی از واقعیت‌های سیاسی ایران معاصر به‌دست آورد.

برای درک و شناخت بهتر این شیوهٔ قهرمان‌سازی سیاسی و محبوبیت رهبران آرمانی، می‌توان از رویکرد گفتمانی و ریشه‌های اساطیری و سرمایه‌های فرهنگی جامعهٔ ایرانی استفاده کرد. بی‌شک، گفتمان پهلوانی به‌عنوان یک گفتمان غالب در فرهنگ سیاسی ایرانیان در رویارویی با رهبران آرمانی، نقش مهمی در شکل‌گیری و رشد فرهنگ سیاسی قهرمان‌گرایانه در نگرش سیاسی ایرانیان داشته است. البته عملکرد جسورانه و صداقت سیاسی رهبران آرمانی نیز به‌عنوان ارزش‌های اخلاقی پذیرفته‌شده در این گفتمان، در رواج آن بی‌تأثیر نبوده است.

گفتمان پهلوانی، با توجه به ظهور آن حول مفاهیمی چون داد، صداقت، ایمان مذهبی، جوانمردی، پرهیز از فریبکاری و دروغ، شجاعت، دوری از طمع، و میهن‌دوستی، سبب شده است که پهلوانان شاهنامه به‌عنوان نمادی اسطوره‌ای وارد حوزهٔ سیاست شوند و افزون‌براین، در ساختار فرهنگ سیاسی ایران نیز شاهد ظهور ابرانسان‌های سیاسی به‌شکل رهبران کاریزماتیک هستیم که همواره نقش قهرمانان ملی را در حوزهٔ سیاست داشته‌اند. براین‌اساس، گفتمان پهلوانی باعث شکل‌گیری نگرش اسطوره‌ای به رهبران سیاسی‌ای همچون امیرکبیر، دکتر مصدق، و... شده است؛ بنابراین، نوآوری مقالهٔ حاضر به‌سبب توجه به مسئلهٔ جایگاه گفتمان پهلوانی در فرهنگ سیاسی ایرانی، کاریزماتیک شدن رهبران سیاسی و دشوار شدن انتقاد از آنان، و جداسازی عرصهٔ سیاسی از عرصهٔ جامعه مدنی است که خود، موجب ایجاد دور باطلی در دستیابی به توسعهٔ سیاسی شده است.

پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که «سیطرهٔ گفتمان پهلوانی بر فرهنگ سیاسی ایرانیان، چه تأثیری بر کنش سیاسی آن‌ها در تاریخ معاصر ایران داشته است؟» فرضیهٔ اصلی پژوهش نیز این است که «سیطرهٔ گفتمان پهلوانی حول دال مرکزی نبرد با اهریمن (استبداد

سیاسی، فساد، و نفوذ بیگانگان) سبب تبدیل سیاستمداران و رهبران محبوبی مانند امیرکبیر و مصدق به قهرمان آرمانی و ستایش اسطوره‌ای آن‌ها در تاریخ معاصر و زمینه‌ساز بازتولید کیش شخصیت مبتنی‌بر ناجی‌محوری در فرهنگ سیاسی ایران معاصر شده است».

۱. پیشینهٔ پژوهش

پیشینهٔ این پژوهش را می‌توان به دو دسته آثار تقسیم کرد: گروه نخست، آثاری که گفتمان پهلوانی و اساطیر سیاسی در فرهنگ سیاسی ایران را با توجه به شاهنامه بررسی کرده‌اند و گروه دوم، آثاری که دربارهٔ ویژگی‌های شخصیتی و عملکرد امیرکبیر و مصدق نوشته شده‌اند. این نوشته‌ها، آثاری که با رویکردی ستایش‌گرانه، امیرکبیر و مصدق را به‌عنوان دو قهرمان ملی مطالعه کرده‌اند و نیز آثاری که شخصیت و عملکرد آن‌ها را با رویکردی انتقادی بررسی کرده‌اند را دربر می‌گیرند.

به‌عنوان نمونه، بهرامی (۱۴۰۱) در کتاب «فکر سیاسی در شاهنامهٔ فردوسی» ــ که نمونه‌ای از نوشته‌های گروه نخست است ــ تبیین‌گر اندیشهٔ سیاسی یگانه و کاملی از تفکر سیاسی ایرانشهری در خلال داستان‌های شاهنامه بوده است که می‌تواند ما را در شناخت روش‌های کشورداری و آیین حکومت‌داری متناسب با خلق‌وخوی جامعهٔ ایرانی که طی هزاران سال تکامل یافته است، یاری رساند.

امیدسالار (۱۳۹۹) نیز در کتابی با عنوان «بوطیقا و سیاست در شاهنامه» بررسی‌های غربی شاهنامه را در زمینهٔ اصلی خودشان، یعنی تضاد سیاسی میان ایران و آمریکا، قرار داده و شاهنامه را که نماد هویت فرهنگی ایرانی است، از جنبه‌هایی ورای تحلیل ادبی صِرف بررسی کرده است.

حسن‌زاده و تقوی (۱۳۹۹) نیز در کتابی با عنوان «فرهنگ پهلوانی در تاریخ ایران» ــ که دربردارندهٔ مجموعه مقالاتی در این زمینه است ــ به بررسی عصر تاریخی پهلوانان و فرهنگ پهلوانی‌ای پرداخته‌اند که برای ماندگاری خود، کارکردهایی چون نجات‌بخشی، هویت‌بخشی، امنیت‌بخشی، و... را بروز داده است. براساس این پژوهش، با دگرگونی جایگاه قهرمان و فرهنگ پهلوانی در دورهٔ جدید، گاهی تک‌شخصیت‌هایی از میان توده‌های مردمی برخاسته و با نشان دادن رفتارهای خاصی، تجلی فرهنگ پهلوانی در جامعهٔ توده‌ای شده و موردحمایت مردم قرار گرفته‌اند.

گروه دوم، دربردارندهٔ آثاری است که ویژگی‌های شخصیتی و عملکرد امیرکبیر و مصدق را بررسی کرده‌اند؛ به‌عنوان نمونه، نوشته‌های اندیشمندانی مانند عباس اقبال آشتیانی، حسین مکی، و فریدون آدمیت ــ که در ترسیم سیمای اسطوره‌ای از امیرکبیر و مصدق نقش مهمی ایفا کرده‌اندــ در این گروه قرار می‌گیرند. این نوشته‌ها به‌دلیل رویکردی که در تاریخ‌نگاری خود با تمرکز بر ویژگی‌های شخصیتی و عملکرد این چهره‌ها داشته‌اند، بر پژوهش‌ها و آثار بعدی در راستای تبدیل شدن امیرکبیر و مصدق به قهرمانان ملی و بسط گفتمان پهلوانی به‌سوی این شخصیت‌ها بسیار تأثیرگذار بوده‌اند.

کتاب «میرزاتقی خان امیرکبیر»، اثر عباس اقبال آشتیانی، یکی از مهم‌ترین آثاری است که ضمن بررسی روند رویدادهای عصر قاجار از زمان محمدشاه تا پایان زندگی امیرکبیر، با لحنی تاریخی به توصیف اقدامات اصلاحی امیرکبیر پرداخته و آن را ستایش می‌کند. وی دلیل عزل و به‌قتل رسیدن امیرکبیر را توطئهٔ بدخواهان و کینه و حسادت دیگر رجال بی‌لیاقت عصر قاجار می‌داند. تمرکز نویسنده بر جزئیات رویدادها از مهم‌ترین ویژگی‌های این کتاب به‌شمار می‌آید (اقبال آشتیانی، ۱۳۴۰).

نوشته‌های حسین مکی نیز نمونهٔ دیگری از این گروه به‌شمار می‌آیند. مکی که به‌طورکلی رویکردی قهرمان‌گرایانه به تاریخ دارد، در روایت رویدادها نیز بر شخصیت‌های مهم تاریخی تمرکز می‌کند. وی در مجموعه‌مقالاتی که دربارهٔ امیرکبیر نوشته است، با تمرکز بر دوگانهٔ قهرمان و ضدقهرمان، ویژگی‌های مثبت شخصیتی و خدمات و اصلاحات امیرکبیر را در تعارض با ضعف‌های شخصیتی ناصرالدین‌شاه بررسی کرده است (مکی، ۱۳۷۳). مکی در برخی از آثار دیگر خود نیز شیفتهٔ شجاعت و صراحت مصدق در سخنرانی‌هایش و نقش او در مجلس پنجم و ششم است (مکی، ۱۳۶۴).

کتاب فریدون آدمیت با عنوان «امیرکبیر و ایران» نیز نمونهٔ مهم دیگری از آثاری است که در آن، چهره‌ای اسطوره‌ای از امیرکبیر ترسیم شده است. در این کتاب، خوی و منش امیرکبیر موردتوجه نویسنده بوده و به‌زعم وی، امیر در هوش نابغه‌ای بود، پشتکاری شگفت‌آور و استحکام اخلاقی داشت؛ از این نظر، فسادناپذیر بود؛ به گفته و نوشتهٔ خویش اعتبار می‌نهاد و دلیر و جسور بود؛ رفتاری متین و سنگین داشت؛ او را به مناعت طبع می‌شناختند که از مظاهر غرور نفسانی‌اش بود؛ و به خواری تن درنمی‌داد. آدمیت در ادامه تلاش می‌کند نشان دهد که صلابت و وطن‌پرستی امیر، سبب توطئهٔ دولت‌های خارجی روس و انگلیس و بدخواهی و

حسادت برخی درباریان علیه وی شد و سرانجام، زمینه‌ساز قتل وی گردید (آدمیت، ۱۳۴۸).

افزون‌بر آثار یادشده، در سال‌های اخیر نیز شاهد نگارش آثاری با رویکرد واقع‌گرایانه و حتی انتقادی به شخصیت امیرکبیر و مصدق بوده‌ایم که می‌توان آن‌ها را تلاشی در راستای اسطوره‌زدایی از چهرهٔ سیاسی آن‌ها به‌شمار آورد؛ به‌عنوان نمونه، کتاب «قبله عالم» نوشتهٔ عباس امانت، نمونهٔ آشکار اسطوره‌زدایی از چهرهٔ تاریخی امیرکبیر تلقی می‌شود. وی با رویکردی انتقادی به عملکرد امیرکبیر، بر این نظر است که هرچند امیر در اقدامات و اصلاحات خود از خیرخواهی و صداقت برخوردار بود، اما از همان آغاز و پیش از پادشاهی ناصرالدین‌شاه، در سودای کسب قدرت شخصی بود و از نفوذ فراوان خود بر ناصرالدین میرزای ولیعهد و سپس ناصرالدین‌شاه، در این راه بهره گرفت. امانت در این کتاب تلاش کرده است امیرکبیر را فردی قدرت‌طلب، جاه‌طلب، انحصارطلب، اهل دسیسه، مستبد و متکی به انگلیس نشان دهد (امانت، ۱۳۸۳). وی در کتاب «ایران: یک تاریخ مدرن» نیز ضمن نقد عملکرد امیرکبیر در سرکوب جریان بابیت، این کار امیر را اقدامی در راستای تحکیم قدرتش تحلیل می‌کند (امانت، ۲۰۱۹).

علی‌اصغر سیدآبادی نیز در کتاب «از مصدق تاریخی تا مصدق اسطوره‌ای»، تلاش کرده است در این رفتار دوگانه گرفتار نشود و اگر از آن فراتر نرفته باشد، دست‌کم از منظری دیگر زاویهٔ تازه‌ای در این بحث بگشاید. موضوع اصلیِ این کتاب، «پدیدار» مصدق است. نویسنده در این کتاب سعی کرده است توضیح دهد که مصدق در افکار عمومی یا در روان جمعی ایرانیان، چگونه پدیدار شده و مصدق تاریخی در چه شرایطی و با چه فرایندی به مصدق اسطوره‌ای تبدیل شده است (سیدآبادی، ۱۴۰۳).

۲. چارچوب نظری پژوهش

رهیافت گفتمانی، یکی از متداول‌ترین رهیافت‌های پژوهشی در مطالعات علوم اجتماعی در طول دهه‌های اخیر به‌شمار می‌آید که قابلیت زیادی برای تحلیل پیچیدگی‌های مناسبات قدرت در روابط اجتماعی و سیاسی دارد. این رهیافت با تأکید بر مفهوم گفتمان و مناسبات زبانی درون آن، تلاش می‌کند مناسبات قدرت درون روابط پیچیدهٔ سیاسی و اجتماعی را بررسی و تحلیل کند. گفتمان، مجموعهٔ پیچیده‌ای از روابط، شامل روابط میانِ انسان‌هایی است که صحبت می‌کنند، می‌نویسند، و به شیوه‌های دیگر با هم ارتباط برقرار می‌کنند. گفتمان، نه

به‌عنوان وجودی مستقل، بلکه به‌عنوان مجموعه‌ای از روابط قابل‌تعریف است. این‌چنین است که گفتمان، معنا و ساختن معنا را که زندگی اجتماعی را برمی‌سازند، در قالب روابطی پیچیده درمی‌آورد (فرکلاف[1]، ۲۰۱۰، ۳).

نظریهٔ گفتمان، بیانگر این نگرش کلی است که عناصر اجتماعی همواره کاستی‌هایی دارند و هیچ معنایی همواره ثابت و بی‌تغییر نیست و امکان گفت‌وگوی مداوم اجتماعی بر سر واژگان، معانی، و تعاریف کلمات وجود دارد که خود، تأثیرات اجتماعی گسترده‌ای به‌جای می‌گذارد. نظریه‌پردازان پساساختارگرا بر این نظرند که کل حوزهٔ اجتماعی، شبکه‌ای از فرایندها به‌شمار می‌آید که معنا درون آن خلق می‌شود. تحلیل گفتمان در پی مشخص کردن این نکته است که از طریق کدام روش می‌توانیم به تثبیت معانی نشانه‌ها بپردازیم و سرانجام، تثبیت معنا آنچنان معمول می‌شود که می‌توانیم آن را پدیده‌ای طبیعی به‌شمار آوریم.

هدف اصلی تحلیل گفتمان، بررسی و شناخت مناسبات ساختاری قدرت، سلطه، تبعیض، و کنترلی است که تجلی اصلی آن در زبان و نظام معانی قابل‌مشاهده است. گفتمان، ابزاری است که روابط قدرت را صورت‌بندی می‌کند و اغلب، فهم نحوهٔ عملکرد آن با دشواری همراه است. هدف تحلیل گفتمان، آشکار کردن و نشان دادن این سازوکار پیچیدهٔ قدرت و زبان است (بلومارت[2]، ۲۰۰۵، ۲۵-۲۴). در این رهیافت، ضمن توجه به مناسبات آشکار و نهادی قدرت سیاسی، مناسبات پنهان قدرت در روابط فردی و اجتماعی نیز با بسط مفهوم امر سیاسی در همهٔ روابط حاکم بر زندگی مدرن، موردتوجه قرار می‌گیرد. در مطالعات علوم سیاسی، در تحلیل امر سیاسی، به گفتمان‌های سیاسی بسیار توجه می‌شود.

گفتمان سیاسی، عبارت از مجموعه‌دیدگاه‌های شخصی نخبگان سیاسی نیست، بلکه ساختار پیچیده‌ای از مفاهیم و معانی‌ای را دربر می‌گیرد که بازیگران مختلف در موقعیت‌های متفاوت مطرح می‌کنند. درواقع، گفتمان سیاسی، روش خاصی است که بازیگران برای ایفای نقش خود در فضای عمومی دراختیار دارند و موظفند تنها در چارچوب قواعد خاص این نوع گفتمان عمل کنند. گفتمان سیاسی اغلب فراتر از سطح تحلیل ساختار در عرصهٔ داخلی و سیاست خارجی قرار گرفته و در پی یک مفهوم نهادی نیست، بلکه سعی دارد ساختاری از

1. Fairclough
2. Blommaert

مفاهیم و معنا را دربر گیرد (لارسن[1]، ۱۹۹۷، ۲۴).

لاکلائو و موفه از مهم‌ترین متفکرانی هستند که رهیافت گفتمانی را به‌گونه‌ای منسجم برای تحلیل پدیده‌های سیاسی به‌کار گرفته‌اند. آن‌ها در کتاب «هژمونی و استراتژی سوسیالیستی»، شرحی ساخت‌گرایانه از «گفتمان» ارائه و با تکیه بر آثار ویتگنشتاین متأخر، استدلال کرده‌اند که نهادهای اجتماعی تنها از طریق بیان گفتمانی زبانی و غیرزبانی معنادار می‌شوند (لاکلائو و موفه[2]، ۲۰۰۱، ۱۰۸). برپایهٔ دیدگاه آن‌ها، معنای چیزی هرگز از پیش وجود ندارد، بلکه به‌صورت یک روند و از طریق اعمال اجتماعی ساخته می‌شود. لاکلائو در اندیشه‌های پسینی خود ادعا می‌کند که دیدگاه سوسور از این مفهوم گستره از گفتمان حمایت می‌کند. منظور وی از گفتمان، چیزی نیست که به حوزه‌های گفتار و نوشتار محدود باشد، بلکه هر مجموعه‌ای از عناصر است که در آن روابط، نقش سازنده‌ای دارد؛ بنابراین، «رابطه» و «عینیت» هم‌معنا هستند (لاکلائو، ۲۰۰۵، ۶۸).

گفتمان از دیدگاه لاکلائو و موفه، حوزه‌ای است که مجموعه‌ای از «نشانه‌ها» در دل آن به‌صورت شبکه‌ای از روابط جداگانه قرار می‌گیرند و معنای هریک در بطن آن تثبیت می‌شود. هر نشانه‌ای که وارد این شبکه شده و در آنجا از طریق عمل مفصل‌بندی با نشانه‌های دیگر هماهنگ شود، «وقته» را تشکیل می‌دهد. در دل این نظام گفتمانی، معنای نشانه‌ها در نتیجهٔ تفاوت آن‌ها با یکدیگر تثبیت می‌شود. معنای نشانه‌ها در یک گفتمان، حول دال مرکزی به‌گونه‌ای جزئی و موقت تثبیت می‌شود. دال مرکزی، نشانهٔ برجسته‌ای است که نشانه‌های دیگر پیرامون آن صورت‌بندی شده و نظم می‌یابند (لاکلائو و موفه، ۱۹۸۵، ۱۱۲).

دال مرکزی هر گفتمانی، دالی است که دال‌های دیگر در اطراف آن جمع می‌شوند و نقطهٔ ثقل همهٔ دال‌های درون یک گفتمان است. این دال، نسبت مستقیمی با دال خالی یا امر غایبی دارد که بازنمایی وضعیت آرمانی و مطلوبی است که گفتمان‌ها سعی در ارائهٔ آن به بهترین شکل ممکن خویش دارند. دال‌های خالی، نقش مهمی در شکل‌گیری گفتمان‌های جدید دارند. مفصل‌بندی گفتمان‌های سیاسی جدید پیرامون دال خالی موجود در گفتمان بی‌قرارشده شکل می‌گیرند؛ بنابراین، دال خالی در جایگاه دال مرکزی می‌نشیند. غیبت و خالی بودن، ویژگی دال مرکزی است و شرط موفقیت آن، تبدیل شدن به گفتمان هژمون است (لاکلائو،

1. Larsen
2. Laclau & Mouffe

.(۳۷ ،۱۹۹۶

لاکلائو بر این نظر است که گفتمان‌های عینیت‌یافته، محیط حاکم بر ما و کنش‌های اجتماعی ما را به‌اندازه‌ای طبیعی نشان می‌دهند که تصور جایگزینی برای وضع موجود، ناممکن می‌شود (لاکلائو، ۱۹۹۰، ۶۶). تنازع و تخاصم، مفاهیم مهم این نظریه هستند که از ویژگی امکانی و موقتی بودن گفتمان‌ها ناشی می‌شوند. هر گفتمانی در تضاد با گفتمان‌های دیگر سعی می‌کند واقعیت را به‌گونه‌ای دیگر تعریف کند (لاکلائو، ۱۹۹۳، ۲۸۲). اگر گفتمان‌های جدید در شرایط بی‌نظمی و بحران‌های فراگیر اجتماعی، خود را قادر به ایجاد نظم جلوه دهند، توان بیشتری برای هژمون شدن خواهند داشت. پذیرش یک گفتمان در افکار عمومی بیش از آنکه نشانگر صدق و استحکام عقلانی گزاره‌های درونی آن باشد، بیانگر قابلیت آن در پاسخ‌گویی به نیاز به نظم در شرایط بی‌نظمی اجتماعی است (لاکلائو، ۱۹۹۴، ۳).

گفتمان‌ها زمانی می‌توانند به ظهور و بروز برسند و سیطره پیدا کنند که بتوانند وجه اسطوره‌ای خود را به یک تصویر اجتماعی در قالب یک فرهنگ عمومی تبدیل کنند. این فرایند، نیازمند چیرگی و رواج وجه استعاری آن گفتمان است. به‌همین‌دلیل، گفتمان‌ها رابطهٔ بی‌واسطه‌ای با گزینش اسطوره‌ها و استعاره‌ها دارند. لاکلائو بر این نظر است که اسطوره، نوعی بازنمایی و تبیین شرایط بی‌قرار اجتماعی است و بازنمایی و تبیین یک فضای اجتماعی، نیازمند ایجاد فضایی است که لزوماً وجهی استعاری و اسطوره‌ای دارد. حوزهٔ اسطوره‌ای که توسط سوژه‌ها پدید می‌آیند، شکل منطقی مشابهی با ساختار موجود ندارند، بلکه در پی نقد و جایگزینی ساختار موجود هستند که ویژگی کارکرد اسطوره‌ای آن‌ها است. به‌بیان روشن‌تر، فضای اسطوره‌ای، به‌مثابه جایگزین منطقی گفتمان ساختاری مسلط مطرح می‌شود (لاکلائو، ۱۹۹۰، ۶۱).

۳. ریشه‌های اساطیری گفتمان پهلوانی در فرهنگ سیاسی ایران

بنیان اساطیر ایرانی بر نبرد میان خوبی و بدی نهاده شده است. اقوام هند و ایرانی به دو دستهٔ کلی خدایان اهوره‌ها و دیوان باور داشتند. در اساطیر ایرانی، بیش از هرچیز، نبرد خیر و شر و عناصری موجود است که در قالب این‌دو دسته‌بندی شده و پهلوانان به‌عنوان نماد عمل مبتنی‌بر خیر و نبرد با شر و بدی شناخته می‌شوند. این نبرد، ماهیت حماسی داشته است.

جهان در نگاه ایرانیان باستان، بشقاب‌گونه و گرد بود. آسمان، فضایی بی‌انتها نبود و از ماده‌ای الماس‌مانند تشکیل شده بود. در بالای زمین، خورشید و ماه و ستارگان ثابت و

غیرمتحرک قرار داشتند. همه‌چیز، درون «مینوی خرد» قرار داشت. آسمان در بالا و زمین، همچون زردهٔ تخم‌مرغ، درون جهان هستی جای گرفته بود (تفضلی، ۱۳۸۵، ۵۷). در این نگرش، همهٔ عالم، بی‌حرکت و هماهنگ خواهد بود تا اینکه این هماهنگی و ثبات با شلاق اهریمنی، دستخوش دگرگونی و آشفتگی شود (هینلز، ۱۳۸۱، ۸۶).

عالم در قدیمی‌ترین آثار اساطیری و مذهبی ایران باستان، ماهیتی دوگانه داشت و به دو قسمت مشخص با مرزهای تفکیک‌شده تقسیم می‌شد. آنچه در این آثار در مورد باورها و تفکرات ایرانیان دربارهٔ جهان هستی مطرح شده است، موارد بسیار کهنی مانند آیین زروانی را نیز دربر می‌گیرد. بنا به گفتهٔ زنو، در اخبار مربوط به پیدایش جهان و نگاه به عالم هستی در کتاب‌های قدیمی‌ای چون «بندهش» و «زادسپرم»، نمی‌توان تمایز مشخصی میان باورهای کهن ایران‌زمین مانند زروانیسم با دین و مذهب دوره‌های متأخرتری مانند مزداپرستی و آیین مانوی قائل شد (زنو، ۱۳۸۴، ۱۸۳). در نخستین بخش‌های بندهش در تصویری که عالم هستی پیش از هجوم اهریمن به‌سوی روشنایی آمده است، مقام هرمزد و اهریمن تعیین شده است. همین تقسیم‌بندی با سهولت خاصی در بخش ابتدایی «زاد اسپرم» نیز مطرح شده که براساس آن، عالم هستی به دو قلمرو روشنی در بالا و تیرگی در پایین تقسیم‌بندی شده است:

«پس در دین چنان پیداست (=تصریح شده است) که روشنی بالا و تاریکی زیر و میانهٔ هردوشان، گشادگی (=فضای باز) بود» (راشد محصل، ۱۳۸۵، ۳۳).

ویژگی برجستهٔ این تقسیم‌بندی، تعارض همه‌جانبه میان دو حوزهٔ یادشده است که سبب نوعی ارزش‌گذاری بر محور ویژگی‌های دو اقلیم شده است. در اینجا ذهنیت انسان وارد جهانی از مفاهیم دوگانهٔ خوب و بد می‌شود که ازیک‌سو، ظلم و بی‌دانشی و تاریکی و ازسوی‌دیگر، عدالت و روشنایی و خرد و آگاهی حاکم است که موجب استخراج مفاهیم متضادی از خوب و بد در نظام ارزشی ذهن آدمی می‌شود (باقری شریف‌آبادی، ۱۳۸۸، ۴۶).

بنابراین، چنین فضای دوگانه‌ای که در باورهای دینی ایرانیان باستان، میان خیر و شر یا نیکی و بدی وجود دارد، باعث شده است که برای غلبه بر بدی، ابرانسان اسطوره‌ای پهلوان‌مسلک در شاهنامه، وارد حوزهٔ سیاست شده و درنتیجه، برای پیکار با اهریمن در چنین گفتمانی به قدرت، تقدس بخشیده شده و به آن پایگاهی اخلاقی، پدرسالارانه، حماسی و مذهبی داده شده است؛ بنابراین، در چنین فضایی، گفتمان پهلوانی با صورت‌بندی مفاهیمی همچون داد و صداقت، ایمان مذهبی، جوانمردی، پرهیز از فریبکاری و دروغ، شجاعت،

دوری از طمع، و میهن‌دوستی، حول دال مرکزی ابرانسان اسطوره‌ای (پهلوان) به گفتمان هژمون تبدیل می‌شود؛ ازاین‌رو، باورهای دینی ایرانیان باستان نیز قابلیت اعتباری لازم را برای هژمون شدن چنین گفتمانی فراهم می‌کند. حتی در حال حاضر می‌توان این امر را در مذهب تشیع به‌شکل وجود امام حسین، به‌عنوان نمادی از خیر ازیک‌سو، و وجود یزید و شمر به‌عنوان نمادی از شر و بدی، ازسوی‌دیگر، مشاهده کرد که دراین‌راستا، ابرانسان اسطوره‌ای با بازتولید مفهوم ناسیونالیستی ایرانی در چارچوب مرزهای ایران، به‌شکل رهبران کاریزماتیک و قهرمانان ملی در حوزهٔ سیاست ظاهر شده و درنتیجه، چنین گفتمانی به گفتمان هژمون در فرهنگ سیاسی ایرانی تبدیل شده است.

نخستین بحث دربارهٔ پهلوانان مشهور شاهنامه، در داستان فریدون و زمانی قابل‌مشاهده است که سپاهی برای جنگ با سلم و تور به‌منظور انتقام ایرج فراهم می‌شود. از این پهلوانان با نام نامداران لشکر یاد شده است.

پهلوانی در شاهنامه، به‌عنوان یک نهاد جدید پس از داستان منوچهر پدید می‌آید. فردوسی با مطرح کردن اسم پهلوانان و ستایش آن‌ها در مقابل منوچهر این موضوع را یادآوری می‌کند.

همه پهلوانان روی زمین — برو یکسره خواندند آفرین
(فردوسی،۱۳۸۶، ۱۶۴)

پهلوانی و پادشاهی تا پیش از این دوره از هم تفکیک نشده بود و شاهانی مانند کیومرث و هوشنگ و طهمورث و جمشید به‌عنوان پهلوان نیز مطرح بودند. جدا شدن دو نهاد پهلوانی و پادشاهی، از مهم‌ترین ویژگی‌های قسمت آخر شاهنامه است که می‌توان آن را ورودی دورهٔ حماسی آن نیز به‌شمار آورد. این موضوع با شروع پادشاهی منوچهر رخ می‌دهد و از سوی سام مطرح می‌شود:

چو شستی به شمشیر هندی زمین — به آرام بنشین و رامش گزین
ازاین‌پس همه نوبت ماست رزم — ترا جای تخت است و بگماز و بزم
مرا پهلوانی نیای تو داد — دلم را خرد مهر و رای تو داد
پس از پیش تختش گرازید سام — پیش پهلوانان نهادند گام
(فردوسی، ۱۳۸۶، ۱۶۴)

عناصر اصلی سازندهٔ نهاد پهلوانی موردتوجه بسیاری از پژوهشگران بوده است. باقر پرهام در کتاب «با نگاه فردوسی؛ مبنای نقد خرد سیاسی در ایران»، این عناصر را به‌شرح زیر مطرح می‌کند:

۱. تفکیک دو نهاد پهلوانی و پادشاهی؛

۲. اتکای پادشاه به پهلوان در برابر تجاوزهای بیگانگان و توطئه‌های داخلی؛

۳. پهلوان درحقیقت، پاسدار نهاد پادشاهی، به‌مثابه رمز وحدت شهریاری است، نه طرفدار شخص شاه؛

۴. پهلوان، مطیع بی‌چون‌وچرای پادشاه نیست؛

۵. پهلوان، پاسدار پیاده‌سازی حقوق و موازین شهریاری به‌شمار می‌آید؛

۶. پاسداری از نام مردی از سوی پهلوان در راستای مصلحت پادشاهی (پرهام، ۱۳۷۳، ۶۸-۶۴).

در شاهنامه، نقد پهلوانان از پادشاهان تنها مربوط به ایرانیان نیست، بلکه پهلوانانی در دربارهای دیگر نیز دیده می‌شوند؛ به‌عنوان مثال، پیران ویسه در دربار افراسیاب، نمونه‌ای از این پهلوانان است که فردوسی در داستان «بیژن و منیژه» به وی اشاره کرده است. همچنین، پهلوانان در شاهنامه، دارای ویژگی‌هایی همچون عدالت، مردم‌داری، صداقت، ایمان مذهبی، جوانمردی، پرهیز از فریبکاری و دروغ، شجاعت، دوری از طمع و زبونی، و میهن‌دوستی هستند (کزازی، ۱۳۸۰، ۶۸-۶۴). در شاهنامه به مجموعهٔ این ویژگی‌ها در قالب عنوان «نام»، توجه شده است. افزون‌براین، پهلوانان شاهنامه کارکردهای مهم دیگری نیز دارند که عبارتند از:

۱. برگزیدن و به‌قدرت رساندن پادشاه که فردوسی برای آن عنوان کلی «تاج‌بخشی» را برگزیده است؛ نقش اصلی و مهم کاوه در به‌قدرت رسیدن و پادشاهی فریدون، انکارناپذیر است. در ضمن، می‌توان به نقش زال نیز در به پادشاهی رسیدن کیقباد و نقش گودرز در به‌تخت نشستن کیخسرو اشاره کرد؛

۲. پهلوانان، کارکرد مهم دیگری نیز دارند که نصیحت خردمندانهٔ آن‌ها برای حل مشکلات پادشاه است؛

۳. گاهی نیز شاهد نقش پهلوانان در آموزش و تربیت شاهزادگان و شفاعت خطاکاران نیز هستیم (کزازی، ۱۳۸۰، ۶۸-۶۴).

گفتمان پهلوانی، با توجه به شکل‌گیری آن برپایهٔ مفاهیمی چون داد، صداقت، ایمان مذهبی، جوانمردی، پرهیز از فریبکاری و دروغ، شجاعت، دوری از طمع، و میهن‌دوستی است، باعث شده است که پهلوانان شاهنامه، به‌عنوان نمادی اسطوره‌ای، وارد حوزهٔ سیاست شده و در فرهنگ سیاسی ایران، شاهد شکل‌گیری اسطوره‌هایی هستیم که به‌شکل قهرمان‌هایی برای نجات‌بخشی و پاسخ‌گویی به همهٔ خواسته‌های مردم ظهور می‌کنند و به بازتولید مفاهیمی

چون قهرمان، ناجی، و... می‌پردازند. اما مبارزه با شر و بدی و نماد آن، یعنی اهریمن، مهم‌ترین ویژگی ذاتی پهلوان اسطوره‌ای ایرانی است که می‌توان آن را دال مرکزی گفتمان پهلوانی به‌شمار آورد که دال‌های شناور دیگر، پیرامون آن صورت‌بندی می‌شوند و در نسبت با آن معنا می‌یابند.

نمودار شمارهٔ (۱). الگوی مفهومی پژوهش

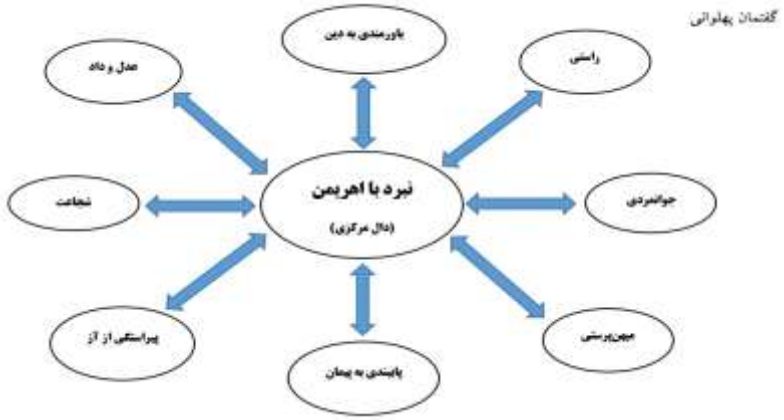

۴. یافته‌های پژوهش

گفتمان پهلوانی پیرامون دال مرکزی نبرد با اهریمن، که در قالب مبارزه با استبداد سیاسی و قدرت بی‌قانون شاه، فساد داخلی، و نفوذ بیگانگان، به‌ویژه قدرت‌های استعماری (انگلیس و روسیه)، تجلی پیدا کرده، بر فرهنگ سیاسی ایران معاصر، تأثیر چشمگیری داشته است. پیدایش رهبران ناجی و قهرمان‌پروری، مهم‌ترین پیامد این گفتمان است که در آن شخصیت‌هایی مانند امیرکبیر و مصدق، با وجود شکست سیاسی (عزل و قتل امیرکبیر و کودتا علیه مصدق)، همچنان برای ایرانیان از احترام و ارزش ویژه‌ای برخوردارند. قهرمان‌پرستی، یکی از ویژگی‌های فرهنگی نهادینه‌شده در نظام سیاسی پاتریمونیال است. موروثی بودن قدرت در این نظام‌ها معمولاً امکان شکل‌گیری نهادهای سیاسی مستقل از رهبران سیاسی را ناممکن می‌کند و به‌همین‌دلیل، کسانی‌که شجاعانه و مستقل از ارادهٔ حاکمان خودکامه دست به اصلاح امور سیاسی می‌زنند، می‌توانند برای تودهٔ مردم، قهرمانانی مردمی به‌شمار آیند؛ مصدق و امیرکبیر را می‌توان نمونهٔ چنین سیاست‌مدارانی دانست. در این کل از نظام‌های سیاسی، رهبران حکومتی، نخبگان، و کسانی‌که از ویژگی‌های خاص رهبری برخوردارند، همچون قهرمان،

شخصیتی مقدس تصویر می‌شوند؛ افرادی که منشأ تمام خیرات بوده و لطف آنان منجر به ایجاد مطلوبیت برای دیگران می‌شود. در ادامه دو نمونهٔ تاریخی و چگونگی بازتولید فرهنگ قهرمان‌پرستی در فرهنگ سیاسی ایران، به‌طور مختصر بررسی شده است.

۱-۴. امیرکبیر، قهرمان پیشرفت و آبادانی

امیرکبیر، یکی از نمونه‌های تاریخی‌ای است که در قالب گفتمان پهلوانی، از وی به‌عنوان یک اسطورهٔ ملی و رهبر اصلاحات در ایران یاد می‌شود. او در دوران سه‌سالهٔ صدراعظمی خود در ایران، به‌دلیل نبود جامعهٔ مدنی، به‌عنوان محلی برای تجمع خواسته‌های مردم ایران تلاش کرد تا با به‌دست گرفتن بخش اعظم امور مملکتی ایران، به‌عنوان یک قهرمان ملی، خلأهای جامعهٔ مدنی در ایران را پُر کند؛ بنابراین، با توجه به وجود ساختار اقتدارگرا در ایران، تمرکز قدرت در دست شاه، و عدم تکثیر قدرت در ساختار سیاسی، شاهد ظهور ابرانسانی هستیم که نقش قهرمانانهٔ ایستادگی در برابر شاه و بر دوش کشیدن همهٔ خواسته‌های مردم را به‌عهده می‌گیرد.

نمودار شمارهٔ (۲). تحلیل اصلاحات امیرکبیر برپایهٔ گفتمان پهلوانی

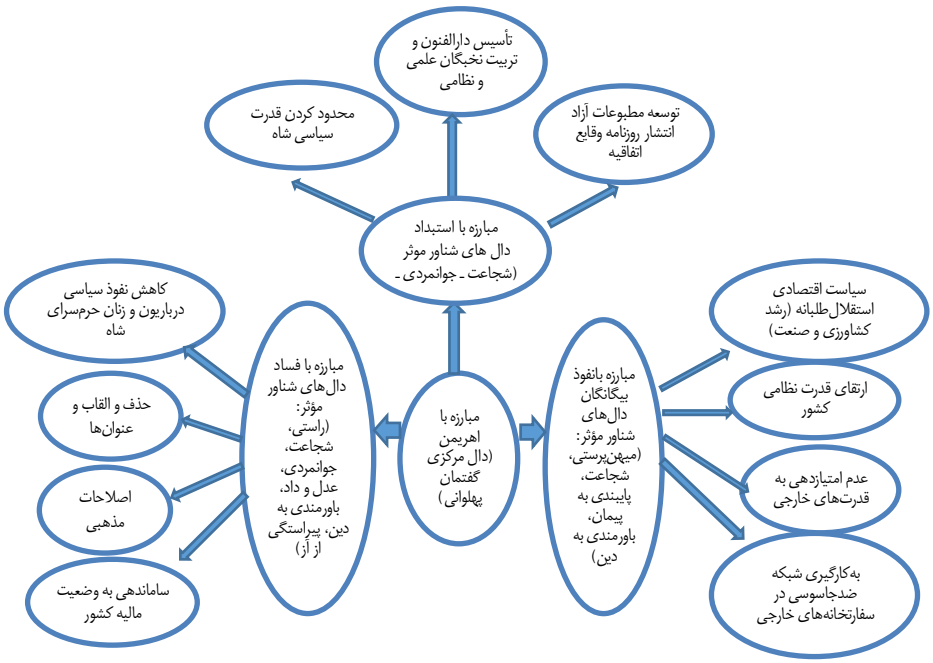

عملکرد امیرکبیر در چارچوب گفتمان پهلوانی و با محوریت دال مرکزی این گفتمان، یعنی مقابله با اهریمن به‌مثابه مظهر بدی، در چارچوب سه مؤلفهٔ مبارزه با استبداد، مبارزه با فساد، و

مبارزه با نفوذ بیگانگان قابل‌بررسی است که دال‌های شناور این گفتمان، پیرامون آن‌ها صورت‌بندی می‌شوند. اقدامات امیرکبیر در راستای تحقق این سه مؤلفه، به‌خوبی قابلیت صورت‌بندی شدن دارد و می‌توان عملکرد وی و نقش آن در محبوبیت تاریخی او را به‌عنوان یک قهرمان ملی تحلیل و بررسی کرد.

نخستین اقدام مؤثر امیرکبیر برای مبارزه با استبداد سیاسی شاه، محدود کردن قدرت وی بود. امیرکبیر در دوران صدارت خود، ادارهٔ همهٔ امور را در دست داشت و ناصرالدین‌شاه در مورد آنچه وی صلاح می‌دید، چون‌وچرا به‌میان نمی‌آورد و حتی در انتخاب افراد اطراف شاه، از عملهٔ خلوت و خواجه‌های حرم، هرکه موردنظر و تأیید وی بود، به‌کارگیری می‌شد (امین‌الدوله، ۱۳۴۱، ۱۳). ناصرالدین شاه هنوز در مقام پادشاهی کاملاً مستقر نشده بود که در یادداشتی، ادارهٔ همهٔ امور را به امیرکبیر سپرد و به وی اعلام کرد: «امیرکبیر! ما تمام امور ایران را به‌دست شما سپردیم و شما را مسئول هر خوب و بدی که اتفاق افتد، می‌دانیم. همین امروز شما را شخص اول ایران کردیم و به عدالت و حسن رفتار شما با مردم، کمال اعتماد و وثوق داریم و بجز شما، به هیچ شخص دیگری چنین اعتقادی نداریم و به‌همین‌جهت، این دستخط را نوشتیم» (آدمیت، ۱۳۴۸، ۱۹۷).

یکی از اقدامات مهم امیرکبیر برای تربیت نخبگان سیاسی و نظامی، تأسیس دارالفنون بود که می‌توان آن را نخستین دانشگاه در تاریخ جدید ایران دانست؛ اقدامی مهم در راستای توسعهٔ نظام شایسته‌سالاری درون الگوی استبدادی قاجاری، که سبب تربیت روشنفکرانی شد که در دورهٔ مشروطه به مطالبه‌گری حقوق سیاسی و اقتصادی در مبارزه با استبداد قاجاری با آگاهی‌بخشی جامعهٔ ایران با توجه به تحولات سیاسی غرب پرداختند و درواقع، سبب پایه‌گذاری طبقهٔ روشنفکر تجددگرا و منتقد نظام سلطنتی قاجار شد (دولت‌آبادی، ۱۳۶۲، ۲۲۶).

با توجه به اینکه رکن چهارم دموکراسی، توسعهٔ مطبوعات است، امیرکبیر در راستای توسعهٔ آگاهی عمومی در ایران عصر قاجار، اقدام به انتشار نخستین روزنامهٔ دولتی با عنوان «وقایع اتفاقیه» کرد. توسعهٔ روزنامه، خود سبب آگاهی جامعه از تحولات سیاسی همچون انقلاب‌ها و اطلاع از ساختار دولت مدرن در غرب و درنتیجه، افزایش مطالبه‌گری از نظام استبدادی قاجار و شکل‌گیری مشروطه‌خواهی شد؛ بنابراین، وقایع اتفاقیه، نخستین نشریهٔ فارسی‌زبان چاپ ایران در عهد ناصرالدین‌شاه است که از «وقایع مصریه» قاهره اقتباس شده

است و صفت اتفاقیه را به آن افزوده‌اند (محیط طباطبایی، ۱۳۶۶، ۲۶). هدف اصلی امیرکبیر از انتشار این روزنامه را می‌توان اطلاع‌یافتن دولت از اوضاع جهان و پرورش عقلانی مردم و آشنا کردن آن‌ها با دانش جدید و احوال کشورهای دیگر دانست (اقبال آشتیانی، ۱۳۴۰، ۱۴۸-۱۴۷). انتشار روزنامهٔ «وقایع اتفاقیه» ــ که ده سال طول کشید ــ پیشتاز یک رشته روزنامه‌های دولتی بود که انتشارشان، با تغییر نام‌های پیاپی، تا پس از جنگ جهانی اول ادامه یافت (پروین، ۱۳۷۷، ۱۳۶).

گام مهم دیگری که امیرکبیر را در ذهن ایرانیان جاودانه کرد، شجاعت وی در مبارزه با فساد بود. نخستین اقدام مؤثر وی دراین‌راستا، کاهش قدرت و نفوذ درباریان بود. مبارزهٔ امیرکبیر، بیش از آنکه با رجال سنتی و درباریان و با نام اشخاص باشد، با سیستمی بود که عامل قدرت و امتیازهای آن‌ها به‌شمار می‌آمد. اقدامات وی برای محدودسازی مستمری درباریان و امتیازهای بی‌حدوحصر آنان، خودبه‌خود وی را در مقابل درباریان و شاهزادگان قرار می‌داد. مهدعلیا پس از مرگ او به شاه می‌نویسد: «امیر، شاهزادگان بیچاره را کمتر از سگ کرده بود» (نوایی، ۱۳۸۵، ۲۹).

امیرکبیر، دریافت رشوه را که برای کارگزاران دولت در دوران قاجار مرسوم بود، ممنوع و برای آن‌ها مواجب مشخصی تعیین کرد. وی به‌منظور ایجاد تعادل در دخل‌وخرج کشور، جلوی بیشتر مستمری‌هایی را که وابستگان قاجار، مانند شاهزادگان، بی‌دلیل دریافت می‌کردند، گرفت. وی برای جلوگیری از سوءاستفاده درباریان و مقامات، دستور داده بود از به‌کار بردن القاب بی‌معنا در نامه‌های اداری خودداری شود؛ تاجایی‌که به‌صراحت اعلام کرده بود: «خطاب به وی و دیگر وزیران، به همان لقب جناب بسنده کنند» (بیانی، ۱۳۷۵، ۱۳).

یکی دیگر از اصلاحات مهمی که در دوران وی در راستای مبارزه با فساد انجام شد، اصلاحات مذهبی بود. امیرکبیر، مصمم بود که جلوی نفوذ روحانیون را در سیاست بگیرد و به‌نظر برخی از تحلیل‌گران خارجی، در این کار، اقدامات دولت عثمانی را موردتوجه قرار داده بود (آدمیت، ۱۳۴۸، ۴۲۴). وی به‌رغم مدارای دینی با اقلیت‌های دینی رسمی، در برخورد با فرقه‌های نوظهور مذهبی، مانند علی‌محمد باب و پیروانش، که دست به شورش و آشوب زده بودند، هیچ‌گونه نرمش و مدارایی از خود نشان نداد؛ زیرا، آن‌ها را خطری برای وحدت ملی و استقلال ایران به‌شمار می‌آورد (محیط طباطبایی و دیگران، ۱۳۸۹، ۲۸۹). باب، توسط یک جوخهٔ تیراندازی در مقابل انظار عمومی در تبریز اعدام شد که نخستین اعدام در نوع خود در

ایران بود تا جنبش بابیان را درهم بشکند و قدرت احیاشدهٔ حکومت قاجار را در زمان وزیر جدید امیرکبیر به‌نمایش بگذارد (امانت، ۲۰۱۹، ۲۴۵-۲۴۴).

ساماندهی وضعیت مالیهٔ کشور، اقدام مؤثر دیگری بود که امیرکبیر در راستای مقابله با فساد انجام داد. وی برای تأمین هزینهٔ این طرح‌ها، هزینه‌های اضافی، به‌ویژه مخارج دربار، را کاهش داد و درآمدهای دولتی را با بالا بردن عوارض گمرکی واردات، تعلیق فروش مقامات اداری، نظارت دقیق بر کار مأموران مالیاتی، و وضع مالیات جدید بر تیول‌دارانی که دیگر نیروی مسلحی برای دفاع از کشور نمی‌فرستادند، افزایش داد (آبراهامیان، ۱۳۷۷، ۷۰).

سومین مؤلفهٔ مهم گفتمان پهلوانی در ادبیات سیاسی ایرانیان، مبارزه با نفوذ بیگانگان و ایستادگی و مقاومت در برابر آن‌ها است. گام نخست امیرکبیر دراین‌راستا، حرکت در مسیر سیاست اقتصادی استقلال‌طلبانه (رشد کشاورزی و صنعت) بود. رویکرد وی دراین‌زمینه بر ایجاد صنعت و کشاورزی نوین و توسعهٔ بازرگانی داخلی و خارجی استوار بود. از نمونه‌های این سیاست می‌توان به خرید کارخانه‌ها از خارج، حمایت از محصولات داخلی، و حمایت از فعالان معدن ایران برای کارخانه‌ها اشاره کرد. اما مهم‌ترین اقدام امیرکبیر برای اقتصاد ایران، سیاست کلی او برای کنار گذاشتن اصل «کاملةالوداد» در تجارت خارجی ایران بود (آدمیت، ۱۳۴۸، ۳۸۷). لازمهٔ تقویت استقلال کشور و کاهش نفوذ و سلطهٔ خارجی، تقویت بنیهٔ نظامی و نوسازی نیروهای نظامی بود که امیرکبیر در دوران صدارتش، با توجه به پیشینهٔ امیرنظامی خود، توجه ویژه‌ای به آن داشت. وی ارتش دائمی را احیا کرد و در راستای رفع نیاز نیروهای نظامی و جایگزینی واردات، اقدام به تأسیس کارخانه‌هایی برای تولید سلاح‌های سنگین مانند توپ، و سلاح‌های سبک و همچنین، لباس و یونیفرم و سایر ملزومات نظامی کرد (آبراهامیان، ۱۳۷۷، ۷۰).

مهم‌ترین جلوه‌های مبارزهٔ امیرکبیر با نفوذ بیگانگان، در سیاست خارجی دوران صدارت وی کاملاً مشهود است. امیرکبیر، نفوذ سفارتخانه‌های خارجی، به‌ویژه روس و انگلیس، را در ایران به‌شدت محدود کرد. این سفارتخانه‌ها برای برخی رجال سرشناس دوران قاجار به مرکزی برای پناهنده شدن تبدیل شده بودند (ایوری، ۱۳۷۳، ۱۲۷). امیرکبیر برای مقابله با این وضعیت، شخصاً سیاست خارجی کشور را اداره می‌کرد و برای اینکه از دخالت سفرای بیگانه در امور داخلی ایران جلوگیری کرده و بتواند به‌طور مستقیم با دولت‌های خارجی تماس داشته باشد، تصمیم گرفت در پایتخت‌های دولت‌های آن زمان، سفارت مقیم دایر کند

(هوشنگ‌مهدوی، ۱۳۸۱، ۲۶۷). یکی دیگر از اقدامات امیرکبیر برای مقابله با نفوذ خارجی، به‌ویژه انگلیس و روس، در دستگاه اجرایی کشور، به‌کارگیری افرادی با عنوان «خفیه‌نویس» بود که مانند مأموران اطلاعاتی و ضداطلاعاتی، برای مهار جاسوسان خارجی عمل می‌کردند. با توجه به گسترش نفوذ سفارتخانه‌های خارجی درون مأموران دولتی، این روش، نقش مهمی در شناسایی و خنثی‌سازی این نفوذ و حفظ استقلال کشور داشت (آدمیت، ۱۳۴۸، ۳۴۵). وی با این کار، ضمن افزایش تسلط اطلاعاتی خود بر سفارتخانه‌های خارجی، سعی در شناسایی و انهدام شبکه‌های نفوذ آن‌ها در داخل دستگاه دولتی داشت.

سیاست‌های امیرکبیر، از همان ابتدا، خصومت را در حلقه‌های بانفوذ نخبگان ایرانی برانگیخت؛ به‌ویژه حلقهٔ درونی سلطنت که مستمری و درآمدش با اصلاحات مالی او کاهش یافت. او همچنین، موردمخالفت کسانی قرار گرفت که به جایگاهش حسادت می‌کردند. نفوذ آن‌ها که به‌شدت موردحمایت قدرت‌های خارجی بودند، تحت رهبری او بسیار کاهش یافته بود. به‌این‌ترتیب، ائتلافی در میان این مخالفان تشکیل شد که اعضای برجستهٔ آن، متشکل از ملکهٔ مادر، میرزا آقاخان نوری (جانشین امیرکبیر، معروف به انگلیسی‌فیل)، و میرزا یوسف‌خان آشتیانی (رئیس محاسبات دربار، معروف به روسوفیل) بود (امانت، ۱۹۹۱، ۵۹۹-۵۷۷).

بنابراین، با توجه به وجود قابلیت دسترسی چنین گفتمانی در فضای خفقان و سرکوبگر ایران در آن دوران، شرایط برای ظهور مفاهیمی همچون داد، صداقت، ایمان مذهبی، جوانمردی، پرهیز از فریبکاری و دروغ، شجاعت، دوری از طمع، میهن‌دوستی» پیرامون دال مرکزی مبارزه با اهریمن، در سیمای اسطوره‌ای ملی به‌نام امیرکبیر، متجلی و بازتولید شده و کارویژه‌های جدیدی همچون اعتماد سیاسی به رهبر، قدرت نجات‌بخشی، و حقانیت گفتار به‌عنوان ویژگی اصلی رهبر سیاسی در حوزهٔ قدرت مطرح شود.

۲-۴. مصدق، قهرمان آزادی‌خواهی و مبارزه با استعمار

تاریخ معاصر ایران، چهره‌های سیاسی و انقلابی پرشماری را تجربه کرده است؛ اما محبوبیت محمد مصدق و تداوم تاریخی این محبوبیت، یکی از مسائل مهمی است که نمی‌توان به‌سادگی آن را نادیده گرفت. برخی از مورخان تاریخ معاصر ایران بر این نظرند که مصدق برای مردم عادی، یک «نیمه‌خدا» به‌شمار می‌رفت (آبراهامیان، ۱۳۹۲، ۱۱۸). همان‌گونه که می‌دانیم، مصدق، به‌عنوان رهبر ملی‌شدن صنعت نفت و سردمدار این جریان و به‌نام قهرمان

ملی در تاریخ ایران شناخته می‌شود. اکنون مسئله‌ای که مطرح می‌شود این است که آیا تنها عاملیت یک فرد، یعنی مصدق، باعث هژمون شدن گفتمان پهلوانی پیرامون دال مرکزی قهرمان ملی (دکتر مصدق) شده است یا اینکه مجموعهٔ شرایط و جریان‌های سیاسی سبب چیرگی چنین گفتمانی در فرهنگ سیاسی اسطوره‌ساز ایرانی شده است؟ تحلیل اقدامات مصدق در چارچوب گفتمان پهلوانی با محوریت مبارزات سیاسی وی می‌تواند به‌خوبی راز محبوبیت وی را برای ما روشن کند.

نمودار شمارهٔ (۳). تحلیل اقدامات دکتر مصدق برمبنای گفتمان پهلوانی

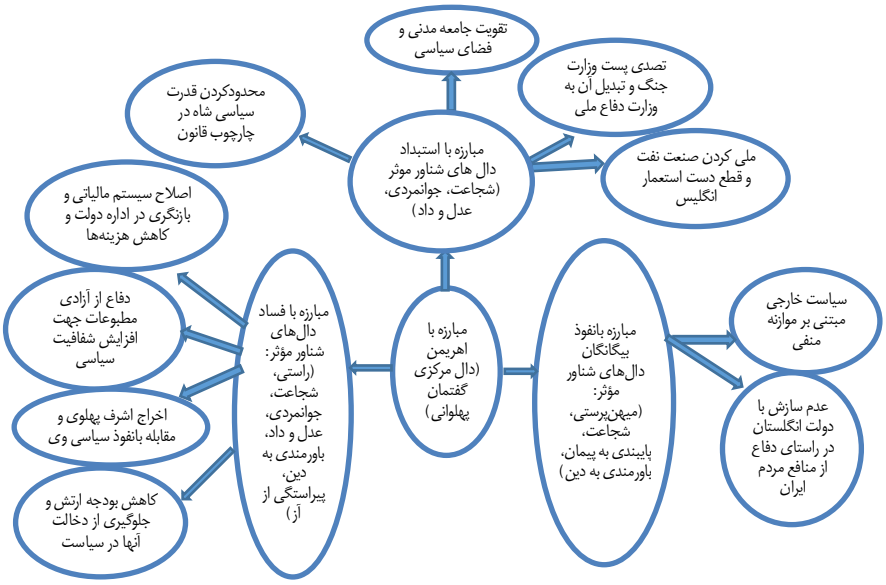

بررسی کارنامهٔ سیاسی مصدق در دوران نخست‌وزیری در چارچوب گفتمان پهلوانی و با محوریت دال مرکزی این گفتمان، یعنی مقابله با اهریمن به‌مثابه نماد تباهی، در قالب سه مؤلفهٔ مبارزه با استبداد، مبارزه با فساد، و مبارزه با نفوذ بیگانگان قابل‌مشاهده است که دال‌های شناور این گفتمان، حول این سه مؤلفه، صورت‌بندی می‌شوند. عملکرد مصدق نیز در راستای این سه مؤلفه صورت‌بندی می‌شود که ریشهٔ تبدیل شدن وی به قهرمان ملی ایرانیان نیز در همین موضوع قابل‌مشاهده است.

محدود کردن قدرت سیاسی شاه در چارچوب قانون اساسی مشروطه، مهم‌ترین هدفی بود که مصدق در راستای مبارزه با استبداد سیاسی به آن توجه داشت. مصدق در دادگاه نظامی پس از کودتای ۲۸ مرداد می‌گوید: «اگر بنا بود که پادشاه هر وقت خواست وزیری را عزل و یا

نصب نماید، مشروطیت معنا و مفهومی پیدا نمی‌کرد و این، همان کاری است که قبل از مشروطیت هم سلاطین استبداد می‌کردند» (بزرگمهر، ۱۳۶۳، ۹۱.) وی آشکارا در توصیف دلیل اصلی دشمنی دربار و شاه با وی می‌گوید:

> اختلاف من با دربار، روی این اصل نبود که دولت می‌خواست سلطنت مشروطه را به جمهوری دموکراتیک یا هر رقم جمهوری دیگری تبدیل کند، بلکه روی این اصل بود که شاه می‌باید سلطنت کند نه حکومت و این، همان اصلی است که در ممالک مشروطه درجهٔ اول دنیا مجرا و معمول شده است. شخصیت شاه در این نیست که هر کار خواست بکند و مسئول هم نباشد، بلکه عظمت پادشاه در این است که به قانون احترام کند و جز مقررات قانون چیزی در نظر نگیرد (مصدق، ۱۳۷۵، ۲۲۸).

مؤلفهٔ مهم دیگری که در مبارزهٔ مصدق با استبداد در دوران کوتاه دولت وی قابل‌مشاهده است، آزادی سیاسی گسترده‌ای است که به تقویت جامعهٔ مدنی و فعالیت گستردهٔ احزاب و گروه‌های سیاسی با ایدئولوژی‌های مختلف منجر شد. چنین فضای باز سیاسی‌ای که در آن دموکراسی و رقابت آزاد سیاسی رها از قدرت رسمی دولت و با اتکا به جامعهٔ مدنی تحقق یافته است، در تاریخ معاصر ایران کمتر مشاهده شده است و شاید بتوان دوران نخست‌وزیری مصدق را دوران طلایی برای گسترش ارزش‌های دموکراتیک در ایران به‌شمار آورد.

یکی از مهم‌ترین اقدامات مصدق در راستای مهار قدرت استبدادی شاه، کنترل کامل ارتش و نیروهای نظامی کشور بود. او ارتش را تنها کانون خطرناک قلمداد می‌کرد و به‌همین‌دلیل هم تصمیم به کنترل کامل آن گرفت (کاتم، ۱۳۷۱، ۱۱۷). هرچند این اقدام با این بخش قانون اساسی مشروطه که: «فرمانفرمایی کل قشون برّی و بحری با شخص شاه است» در تعارض بود، ولی مصدق، مهار قدرت شاه و دفع خطر ارتش را بر اجرای قانون اساسی مشروطه مقدم می‌دانست و شاید آن را لازمهٔ افزایش قدرت دموکراتیک به‌شمار می‌آورد. وی قصد داشت کانون قدرت را از شاه و ارتش به مجلس شورای ملی، کابینه، و نخست‌وزیر منتقل کند (فوران، ۱۳۸۳، ۳۹۹) و در بیان هدف خود از مهار قدرت نظامی ارتش آشکارا می‌گوید: «چون می‌دیدم هر روز دامنهٔ تحرکات ارتش در امور دولت وسعت پیدا می‌کند و می‌خواهند موجبات تضعیف دولت را فراهم سازند، مصمم شدم از این تحرکات جلوگیری کنم» (مصدق، ۱۳۷۷، ۲۱۲).

مبارزه با فساد، یکی دیگر از اصلاحات مهمی است که در دوران وی انجام شد. اصلاح نظام مالیاتی و بازنگری در ادارهٔ دولت و کاهش هزینه‌ها، نخستین گام مصدق دراین‌راستا بود.

مصدق با وجود تحریم نفتی در دوران دولت خود، برنامهٔ اقتصاد بدون نفت را در ایران پیاده کرد و در این زمان با ثابت نگه داشتن بهای کالاهای ضروری و جلوگیری از افزایش هزینهٔ زندگی قشرهای محروم، از فشار به اقشار ضعیف جامعه جلوگیری کرد. با اجرای برنامهٔ اقتصاد بدون نفت، همهٔ هزینه‌های غیرضروری حذف و نظام جدید مالیاتی برحسب درآمد، اصلاح شد (بیل و لوئیس، ۱۳۷۲، ۱۲۱). جبران کمبود ارز و تأمین ارز ضروری و ایجاد تعادل موازنهٔ پرداخت‌ها، کوشش برای رفع بحران و رکود بازرگانی و اقتصادی، رفع کسری بودجه و ایجاد بودجه‌ای متعادل، و کوشش برای مهار تورم، وظایف اصلی دولت مصدق در راستای مقابله با اقدامات انتقام‌جویانهٔ انگلیس بود (آبراهامیان، ۱۳۷۷، ۱۲۱). حکومت مصدق، در پی ملی کردن صنعت نفت در سراسر کشور، بانی ملی کردن شرکت شیلات، بانک شاهی، جنگل‌های سراسر کشور، شرکت تلفن، اتوبوس‌رانی تهران، و شرکت برق تهران شد.

اقدام مهم دیگر مصدق در راستای مبارزه با فساد سیاسی، دفاع از آزادی مطبوعات به‌منظور افزایش شفافیت سیاسی بود. روی‌هم‌رفته در دورهٔ دولت مصدق، ۳۷۳ روزنامهٔ موافق و مخالف منتشر می‌شد و می‌توان این دوره را دورهٔ آزادی مطبوعات دانست. وی به شهربانی کل دستور داد، در جراید هرچه راجع به شخص ایشان نوشته و هرکه نوشته باشد، به‌هیچ‌وجه نباید مورداعتراض قرار بگیرد (الموتی، ۱۳۶۹، ۲۷۷).

اخراج اشرف پهلوی و مقابله با نفوذ سیاسی وی، اقدام مهم دیگری بود که مصدق به‌منظور مقابله با فساد انجام داد. اشرف که در خلال سال‌های ۱۳۲۵ تا ۱۳۳۰ یکی از مهره‌های پرنفوذ دربار به‌شمار می‌آمد و در نصب‌وعزل بسیاری از رجال نقش داشت، پس از نخست‌وزیری مصدق در مقابل او قرار گرفت و همراه مادرش، تاج‌الملوک، جناح درباری مخالف دولت مصدق را تشکیل داد. اشرف به‌تدریج در همهٔ توطئه‌های سیاسی و رویدادهای دربار، نقش مؤثری به‌عهده گرفت و با تشکیل دادن دسته و باندی که شامل برخی از وزرای دولت و وکلای مجلس می‌شد، در مسائل سیاسی کشور دخالت می‌کرد (کسری، ۱۳۷۹، ۱۳۶-۱۳۴).

یکی از مهم‌ترین اقدامات مصدق برای مهار نفوذ نظامیان در سیاست، کاهش بودجهٔ ارتش بود که با هدف محدود کردن وظایف ارتش به امور غیرسیاسی و حفظ نظم و امنیت داخل کشور زیر نظر دولت انجام شد؛ هدفی که مبتنی‌بر الگوی قانون اساسی مشروطه بود (ذبیح، ۱۳۶۳، ۱۱۳). مصدق درهمین‌راستا در سال ۱۳۳۲، امور عشایر را هم که تا پیش‌ازآن در کنترل ارتش بود، تحت نظارت وزارت کشور قرار داد (عظیمی، ۱۳۷۲، ۱۳۳).

مبارزه با نفوذ بیگانگان، سومین مؤلفهٔ مهم گفتمان پهلوانی است که در رفتار مصدق به‌شکل انکارناپذیری قابل‌مشاهده است. مهم‌ترین اقدام وی دراین‌راستا، ملی کردن صنعت نفت و کوتاه کردن دست بیگانگان، به‌ویژه انگلستان، از این ثروت ملی بود. اساساً وی برای به‌ثمر رساندن قانون ملی شدن صنعت نفت و نظارت بهتر بر اجرای آن نخست‌وزیری را پذیرفت. ملی کردن صنعت نفت ایران، تنها مبارزه‌ای ضداستعماری نبود، بلکه ضربهٔ بزرگی بر پیکرهٔ قدرت امپریالیستی در تمام جهان (یمگانی، ۱۳۵۷، ۲۶۴) و الهام‌بخش بسیاری از جنبش‌های ضداستعماری در کشورهای جهان سوم بود. عملکرد وی به مردمی که با شکم‌های خالی تا زانو در طلا فرو رفته بودند، آموخت که نفتی که یکی از علل بردگی آن‌هاست، می‌تواند موجب آزادی آنان نیز باشد (سرکیس، ۱۳۶۳، ۱۶).

اقدام دیگر مصدق برای مقابله با نفوذ بیگانگان، سیاست خارجی مبتنی‌بر موازنهٔ منفی بود. استدلال مصدق این بود که تازمانی‌که یک شرکت خصوصی یا دولتی خارجی در ایران امتیاز نفت را دراختیار دارد، استقلال ایران موردتردید است. به‌زعم وی، وجود شرکت نفت انگلیس و ایران، برای انگلیس، منافع ریشه‌داری را در اقتصاد سیاسی ایران فراهم کرده و روابط سیاسی داخلی و خارجی ایران را تحت تأثیر و مداخلهٔ آن کشور قرار داده بود (کاتوزیان، ۱۳۶۸، ۳۲). مصدق با پرهیز از دادن هرگونه امتیازی به قدرت‌های خارجی، استقلال سیاسی ایران را برای مدت کوتاهی فراهم کرد؛ هرچند همین امر، زمینه‌ساز دشمنی انگلیسی‌ها با وی شد.

سازش‌ناپذیری مصدق با دولت انگلستان در راستای دفاع از منافع مردم ایران، مؤلفهٔ مهم دیگری بود که روحیهٔ سلطه‌ستیز وی و مقاومت او در برابر نفوذ و سلطهٔ بیگانگان را نشان می‌داد. بی‌شک، مصدق برای نمایندگان این قدرت استعماری، سیاستمداری سرسخت بود که به‌هیچ‌روی زیر بار حرف زور و توافق ناعادلانه نمی‌رفت. هرچند سرسختی مصدق از سوی بسیاری موردانتقاد گرفته است، اما مقاومت و پافشاری وی برای پاسداری از حقوق ایرانیان در موضوع ملی شدن صنعت نفت، الهام‌بخش بسیاری از رهبران مبارزه با قدرت‌های استعماری در کشورهای جهان سوم بود.

تبدیل شدن مصدق به یک قهرمان ملی را نمی‌توان تنها ناشی از ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری یا عملکرد سیاسی وی دانست، بلکه زمینه‌های سیاسی و فرهنگی و اجتماعی ایران معاصر نیز نقش انکارناپذیری در این روند داشته است. تقویت استبداد شاه و سرکوب سیاسی رژیم پهلوی در سال‌های پس از کودتای ۲۸ مرداد و همچنین، افزایش نفوذ آمریکایی‌ها در

ساختار سیاسی و اقتصادی ایران و تبلیغات سیاسی نویسندگان و فعالان سیاسی ملی‌گرا و چپ‌گرا علیه کودتای یادشده، بر این روند تأثیرگذار بوده است.

سقوط مصدق و کودتای ۲۸ مرداد، بیش از آنکه یک شکست سیاسی برای او باشد، یک سرنوشت حماسی بود. حتی برخی از تحلیل‌گران تاریخ معاصر ایران، آن را نوعی خواست حماسی از سوی وی تحلیل می‌کنند و بر این نظرند که: «مصدق بر آن بود که سقوط دولت او از طریق زور و کودتا، یک پیروزی برای شخص وی محسوب می‌شود؛ اما اگر با موازین به‌ظاهر قانونی [استیضاح در مجلس هفدهم]، دولت ملی ساقط شود، این یک شکست خفت‌بار محسوب می‌شود» (کاتوزیان، ۱۳۷۱، ۳۴۰-۳۳۹).

بی‌شک، کودتای نظامی و برکناری مصدق به آن شکل تراژیک، در جاودانه شدن چهرهٔ وی به‌صورت یک قهرمان وطن‌پرست و آزادی‌خواه که با توطئهٔ استعمار خارجی و استبداد داخلی سرنگون شده بود، برای همیشه در حافظهٔ تاریخی ایرانیان باقی ماند. شاید اگر دولت وی سقوط نمی‌کرد و دورانش در یک فرایند طبیعی سپری می‌شد، مردم با ارزیابی واقع‌گرایانهٔ کارنامهٔ سیاسی و عملکرد دولتش، او را به فراموشی می‌سپردند یا محبوبیتش در طول زمان کاهش می‌یافت. این سرنوشت دربارهٔ امیرکبیر هم قابل‌طرح است؛ زیرا، قتل تراژیک وی در تبدیل شدن او به قهرمان ملی در ذهن ایرانیان بسیار مؤثر بود.

نتیجه‌گیری

گفتمان پهلوانی، با توجه به شکل‌گیری آن برپایهٔ مفاهیمی چون داد، صداقت، ایمان مذهبی، جوانمردی، پرهیز از فریبکاری و دروغ، شجاعت، دوری از طمع، و میهن‌دوستی است، باعث شده است که پهلوانان شاهنامه، به‌عنوان نمادی اسطوره‌ای، وارد حوزهٔ سیاست شوند. در قالب این گفتمان، کارویژهٔ اعتماد سیاسی به رهبر، قدرت نجات‌بخشی، و حقانیت گفتار، بازتولید می‌شود. این گفتمان به قدرت، تقدس بخشیده و برای آن پایگاهی اخلاقی، پدرسالارانه، و حماسی قائل می‌شود و به‌این‌ترتیب، زمینهٔ مشروعیت‌بخشی به شکل خاصی از رهبری سیاسی و مشروعیت‌زدایی از شکل‌های دیگر قدرت سیاسی را فراهم می‌کند. گفتمان یادشده ازیک‌سو، اخلاق‌گرا و ازسوی‌دیگر، دینی بوده و این دو مفهوم را در راستای ناسیونالیسم ایرانی بازتعریف کرده است و درنتیجه، در عرصهٔ فرنگ سیاسی ایران به گفتمان هژمون تبدیل شده است.

بررسی محبوبیت رهبران آرمانی‌ای مانند امیرکبیر و مصدق در قالب گفتمان پهلوانی،

برپایهٔ سه شاخص اصلی در رفتار سیاسی آن‌ها قابل‌تحلیل است. این سه شاخص عبارتند از: مبارزه با استبداد که در عملکرد امیرکبیر در قالب محدود کردن قدرت سیاسی شاه، تأسیس دارالفنون، و تربیت نخبگان علمی و نظامی جدید و انتشار روزنامهٔ «وقایع اتفاقیه» در راستای ارتقای آگاهی عمومی متجلی شده و برای مصدق به‌صورت محدود کردن قدرت سیاسی شاه در چارچوب قانون اساسی مشروطه، تقویت جامعهٔ مدنی و باز کردن فضای سیاسی و تصدی مقام وزارت جنگ و تبدیل آن به وزارت دفاع ملی قابل‌مشاهده است.

دومین شاخص مهمی که در رفتار آن‌ها قابل‌مشاهده است، مبارزه با فساد است که به‌عنوان ویژگی اصلی هردو رهبر سیاسی موردبحث، قابل‌مشاهده است. امیرکبیر با کاهش نفوذ سیاسی درباری‌ها و زنان حرم‌سرای شاه، حذف القاب و عنوان‌هایی که زمینه‌ساز درآمدهای نامشروع بود، اصلاحات مذهبی و کاهش قدرت روحانیون درباری و ساماندهی به وضعیت مالیهٔ کشور، توانست با فساد گستردهٔ حاکم بر دربار قاجار مقابله کند. این موضع در مورد مصدق در اقدامات وی در راستای اصلاح نظام مالیاتی و بازنگری در ادارهٔ دولت و کاهش هزینه‌ها، دفاع از آزادی مطبوعات برای افزایش شفافیت سیاسی، اخراج اشرف پهلوی، خواهر پرحاشیهٔ محمدرضا شاه و مقابله با نفوذ سیاسی وی و کاهش بودجهٔ ارتش و جلوگیری از دخالت آن‌ها در سیاست قابل‌مشاهده است.

سومین مؤلفهٔ اصلی مطرح در رفتار رهبران محبوب موردبررسی، روحیهٔ وطن‌پرستی آن‌ها است که در قالب مبارزه با نفوذ بیگانگان متجلی شده است. مطالعهٔ اقدامات امیرکبیر نشان می‌دهد که وی با اقداماتی مانند سیاست اقتصادی استقلال‌طلبانه (رشد کشاورزی و صنعت)، ارتقای قدرت نظامی کشور، پرهیز از امتیازدهی به قدرت‌های خارجی، و به‌کارگیری شبکهٔ ضدجاسوسی در سفارتخانه‌های خارجی، به مقابله با نفوذ قدرت‌های خارجی، به‌ویژه دو دولت استعماری روسیه و انگلستان، پرداخت. مصدق هم با ملی کردن صنعت نفت و قطع دست استعمار انگلیس، اجرای سیاست خارجی مبتنی‌بر موازنهٔ منفی و عدم سازش با دولت انگلستان، در راستای دفاع از منافع مردم ایران، به‌خوبی روحیهٔ استقلال‌طلبانهٔ خود را به‌نمایش گذاشته است.

سرانجام، بایستی اذعان داشت که سرچشمهٔ این اسطوره‌سازی، شرایط اجتماعی و سیاسی خاصی است که با توجه به نیاز به رویارویی با استبداد و اصلاحات سیاسی و اقتصادی موردنیاز ساختار سیاسی آن دوره، سبب شکل‌گیری چنین رهبرانی شده است.*

منابع

آبراهامیان، یرواند (۱۳۷۷). ایران بین دو انقلاب. ترجمهٔ احمد گل‌محمدی و محمدابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی.
آبراهامیان، یرواند (۱۳۹۲). کودتا. ترجمهٔ محمدابراهیم فتاحی. تهران: نی.
آدمیت، فریدون (۱۳۴۸). امیرکبیر و ایران. تهران: خوارزمی.
اقبال آشتیانی، عباس (۱۳۴۰). میرزا تقی‌خان امیرکبیر. تهران:دانشگاه تهران.
الموتی، مصطفی (۱۳۶۹). ایران در عصر پهلوی. ج۶. لندن: پکا.
امانت، عباس (۱۳۸۳). قبله عالم: ناصرالدین شاه قاجار و پادشاهی ایران (۱۳۱۳-۱۲۴۷). ترجمهٔ حسین کامشاد. تهران: کارنامه.
امیدسالار، محمود (۱۳۹۹). بوطیقا و سیاست در شاهنامه. ترجمهٔ فرهاد اصلانی و معصومه پورتقی. تهران: بنیاد موقوفات محمود افشار با همکاری انتشارات سخن.
امین‌الدوله، میرزا علی‌خان (۱۳۴۱). خاطرات سیاسی امین‌الدوله. به‌کوشش حافظ فرمانفرماییان. تهران: دانشگاه تهران.
ایوری، پیتر (۱۳۷۳). تاریخ معاصر ایران از تأسیس تا انقراض سلسلهٔ قاجاریه. ترجمهٔ محمد رفیعی مهرآبادی. تهران: انتشارات عطایی.
باقری شریف‌آبادی. مهدی‌حسن (۱۳۸۸-۱۳۸۷)، خرد سیاسی در شاهنامه فردوسی. دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات تهران. پایان‌نامه دوره دکتری.
بزرگمهر، جلیل (۱۳۶۳). مصدق در محکمه نظامی. تهران: تاریخ ایران.
بهرامی، وحید (۱۴۰۱). فکر سیاسی در شاهنامه فردوسی. تهران: قصیده‌سرا.
بیانی، خان‌بابا (۱۳۷۵). پنجاه سال تاریخ ایران در دورهٔ ناصری. جلد ۳. تهران: نشر علم.
بیل، جمیز؛ ویلیام راجر، لوئیس (۱۳۷۲). مصدق، نفت، ناسیونالیسم ایرانی. ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی و کاوه بیات. تهران: گفتار.
پرهام، باقر (۱۳۷۳). خرد سیاسی در ایران؛ با نگاه فردوسی مبانی نقد خرد سیاسی در ایران. تهران:مرکز.
پروین، ناصرالدین (۱۳۷۷). تاریخ روزنامه‌نگاری ایرانیان و دیگر پارسی‌نویسان. ج۱. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
تفضلی، احمد (۱۳۸۵). مینوی خرد. چاپ چهارم. تهران: توس.
حسن‌زاده، اسماعیل؛ تقوی، هدیه (۱۳۹۹). فرهنگ پهلوانی در تاریخ ایران (مجموعه مقالات همایش ملی). تهران: نگارستان اندیشه.
دولت‌آبادی، یحیی (۱۳۶۲). حیات یحیی. تهران: انتشارات عطار و فردوسی.
راشد محصل. محمدتقی (۱۳۸۵). وزیدگی‌های زاداسپرم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
زنو، آر.سی (۱۳۸۴). زروان یا معمای زرتشتی‌گری. ترجمهٔ تیمور قادری. تهران: امیرکبیر.

سرکیس، نیکال (۱۳۶۳). نفت، تنها و آخرین شانس خاورمیانه. ترجمه ارسلان ثابت‌سعیدی. تهران: امیرکبیر.
سیدآبادی، علی‌اصغر (۱۴۰۳). از مصدق تاریخی تا مصدق اسطوره‌ای. تهران: انتشارات اگر.
عظیمی، فخرالدین (۱۳۷۲). بحران دموکراسی در ایران: ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲. ترجمهٔ عبدالرضا هوشنگ مهدوی و بیژن نوذری، تهران: البرز.
فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۶). شاهنامه. دفتر اول. برپایهٔ چاپ مسکو. تهران: هرمس.
فوران، جان (۱۳۷۷). مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران: از سال ۱۵۰۰ میلادی مطابق با ۸۷۹ شمسی تا انقلاب. ترجمهٔ احمد تدین. تهران: رسا.
کاتم، ریچارد (۱۳۷۱). ناسیونالیسم در ایران. ترجمهٔ احمد تدین. تهران: کویر.
کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۶۸). اقتصاد سیاسی ایران. ترجمهٔ محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی. تهران: مرکز.
کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۷۱). مصدق و نبرد قدرت. ترجمهٔ احمد تدین. تهران: رسا.
کزازی، میرجلال‌الدین (۱۳۸۰). مازه‌ای راز (جستاری در شاهنامه). تهران: مرکز.
کسری، نیلوفر (۱۳۷۹). زنان ذی‌نفوذ در خاندان پهلوی. تهران: نشر نامک.
محیط طباطبایی، محمد (۱۳۶۶). تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران. تهران: بعثت.
محیط طباطبایی، محمد و دیگران (۱۳۶۶). بهائیت، آن‌گونه که هست. تهران: مؤسسه جام جم.
مصدق، محمد (۱۳۷۵). خاطرات و تألمات دکتر محمد مصدق. گردآوری ایرج افشار. تهران: علمی.
مکی، حسین (۱۳۶۴). دکتر مصدق، نطق‌های تاریخی او در دورهٔ پنجم و ششم تقنینیه. تهران: انتشارات علمی.
مکی، حسین (۱۳۷۳). زندگانی میرزا تقی‌خان امیرکبیر. تهران: چاپخانه پیام.
نوایی، عبدالحسین (۱۳۸۵). مهدعلیا به روایت اسناد. تهران: اساطیر.
هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۸۱). تاریخ روابط خارجی ایران. تهران: امیرکبیر.
هینلز. جان (۱۳۸۱). شناخت اساطیر ایران. ترجمهٔ ژاله آموزگار و احمد تفضلی. تهران: چشمه.
یغمایی، اقبال (۱۳۷۶). مدرسهٔ دارالفنون. تهران: سروا.
یمگانی، پارسا (۱۳۵۷). کارنامهٔ مصدق. تهران: رواق.

Amanat, Abbas (1991). The Downfall of Mirza Taqi Khan Amir Kabir and the Problem of Ministerial Authority in Qajar Iran. *International Journal of Middle East Studies*. 23 (4), 577–599.
Amanat, Abbas (2019). *Iran: A Modern History*. New Haven.
Blommaert, Jan (2005). *Discourse: A Critical Introduction*. Cambridge and NewYork: Cambridge University Press.
Fairclough, Norman (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
Hansen, Lene (2006). *Security as Practice Discourse Analysis and the Bosnian War*. New York: Routledge.

Jacobs, Matthew (2011). *Imagining the Middle East: The Building of an American Foreign Policy, 1918-1967*. University of North Carolina Press.

Laclau, Ernesto (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: verso.

Laclau, Ernesto (1993). Power and Representation. *In M. Poster (ed). Politics, Theory and Contemporary Culture*. New York: Columbia University Press.

Laclau, Erneso (1994). *The Making of Political Identities*. London: Verso.

Laclau, Erneso (1996). *Emancipation (s)*. London: Verso.

Laclau, Erneso & Mouffe, Chantal (2001). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso Books.

Laclau, Ernesto (2005). *On Populist Reason*. Phronesis. London: Verso Books.

Larsen, Henrik (1997). *Foreign Policy and Discourse Analysis Franse and Birtain and Europe*. New York: Routledge.

Smith, Anna Marie (1998). *Laclau and Mouffe The Radical Democratic Imaginary*. London and New York: Routledge.